



УДК 378.1 (477)

**PERFORMING ART AS AN ETHNOCULTURAL MODUS OF
REPRESENTATION
OF THE NATIONAL IDEA IN THE CONDITIONS OF CIVILIZATIONAL
CHANGES: CULTUROLOGICAL- ART STUDIES**

**СЦЕНІЧНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ МОДУС РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УМОВАХ ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ЗРУШЕНЬ:
КУЛЬТУРОЛОГІЧНО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧИЙ ВИМІР**

С. Шумакова / S. Shumakova*канд. мист., доц. / PhD in Art Studies, Assoc. Prof.*

ORCID: 0000-0002-2269-3149

М. Острівська / M. Ostrovska*ст. викл. / Senior Lecturer*

ORCID: 0009-0004-6580-3856

А. Лебедь / A. Lebed*викл. / Lecturer*

ORCID: 0009-0005-1667-5621

І. Сікалов / I. Sikalov*викл. / Lecturer*

ORCID: 0009-0005-7958-8365

*Kharkiv State Academy of Culture,**Kharkiv, Bursatsky desc. 4, 61057**Харківська державна академія культури,**Харків, Бурсацький узвіз, 4, 61057*

Анотація. Стаття відбиває культурологічно-мистецтвознавчий аналіз репрезентацій національно-культурної ідентичності в сучасному культурному просторі з акцентуацією інтегративної, детермінуючої та ідентифікаційної ролі сценічного мистецтва, здатного консолідувати етнокультурну самосвідомість у контексті геополітичних викликів та культурної мобілізації.

Мета дослідження полягає в інтерпретації національної ідеї як консолідуючого чинника духовної єдності в контексті цивілізаційних зрушень та актуалізації проблематики української ідентичності в проєкції сценічного мистецтва як етнокультурного модусу.

Методологічна основа статті ґрунтується на синтезі культурологічного та мистецтвознавчого підходів з аналітичним інструментарієм, що окреслює сценічне мистецтво і як форму естетичного вираження, і дієвий чинник культурної трансмісії, здатний формувати колективну ідентичність. У межах етномаркуючого підходу сценічне мистецтво розглядається як засіб символічного моделювання національного простору та як візуально-комунікативний канал трансляції культурної пам'яті.

Наукова новизна дослідження полягає в уточненні етнокультурного статусу сценічного мистецтва як важливого драйвера національної ідеї, що акумулює в собі історико-культурні смисли, ментальні архетипи та духовно-філософські основи буття українського народу.

Окреслено, що становлення української національної ідеї є динамічним процесом, який розвивається паралельно з формуванням державності. Сценічне мистецтво у своїй різноманітності форм виступає дієвим інструментом репрезентації національних традицій, менталітету та світогляду, закріплюючи у свідомості символи колективної пам'яті.



Акцент робиться на архетипічній глибині сценічного мистецтва, що опрацьовує прадавні культурні коди – обрядово-календарну символіку, первісно-синкретичні артефакти та фольклорні структури – як культурні матриці ідентичності, що слугують маркерами духовного життя нації, втіленням цінностей, філософії та духовності українського етносу в його художньому самовираженні.

Сценічне мистецтво визначено в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій дієвим інструментом репрезентації української національно-культурної ідентичності та формування цілісного національного наративу, закоріненого в історико-культурних традиціях, ментальних структурах і символічному коді українського народу. Обґрунтовано етномаркуючий потенціал сценічного мистецтва як форми духовної комунікації та носія архетипічного змісту.

Ключові слова: ідентичність, репрезентація національно-культурної ідентичності, сценічне мистецтво, національна ідея, етнокультурний модус, архетипічні глибини, культурна пам'ять.

Постановка проблеми.

Репрезентації національно-культурної ідентичності на тлі культурно-мистецького ландшафту сьогодення є предметом невідпинних концептуальних осмислень та технологічних пошуків, адже культура й мистецтво як ознаки життєздатності нації – вагомі чинники формування національної ідеї та впливу на національну свідомість. Саме культурно-мистецька компонента створює упізнаваність нації в глобальному середовищі, формуючи імідж її культурного простору. Дані прописні істини апелюють до артикуляцій, бо концепція української національної ідеї залишається в процесі свого становлення, на що суттєво впливають не тільки сучасні українські воєнні реалії, а й прагнення України бути інтегрованою у світовий культурний контекст, продукувати контент, що відповідає глобальним стандартам в умовах сучасної геополітичної турбулентності та цивілізаційних змін середовища існування (національної ідеї в сучасному геополітичному вимірі).

Сучасні трансформаційні процеси, що охопили українське суспільство, зумовлюють актуалізацію питань національно-культурної ідентичності та її мистецької репрезентації. У цьому контексті сценічне мистецтво постає не лише формою естетичного виявлення, але й важливим чинником формування символічного простору національного буття. Питання національної ідеї вимагає переосмислення крізь призму новітніх цивілізаційних викликів, коли культура набуває ролі інтегративного чинника суспільної єдності.



Мета розробки обраної теми – інтерпретувати у вимірах цивілізаційних зрушень національну ідею як консолідуючу духовну силу в нині загостреній проблематиці твердження української національно-культурної ідентичності в проєкції національного й етномаркуючого бачення сценічного мистецтва.

Наукове осмислення проблеми. Проблематика ідентичності набула центрального значення в межах теоретичного дискурсу, спрямованого на критику традиційної метафізичної концепції тотожності, згідно з якою кожна річ є ідентичною самій собі. Такий підхід зазнав перегляду в контексті аналізу криз ідентичності, що розглядаються як невід’ємна складова розвитку як соціальних інститутів, так і індивіда. Відсутність криз ідентичності унеможливила б як особистісне становлення індивідуумів, так й еволюцію соціальних спільнот та суспільства в цілому, що постає як процес подолання застарілих форм ідентичності та формування нових. Кожна криза трактується як вичерпання потенціалу попередньої якості, що зумовлює необхідність пошуку нових, більш розвинених форм буття. У цьому контексті філософське осмислення проблеми ідентичності, зокрема у працях західних мислителів другої половини ХХ століття, набуває особливої актуальності (М. Гайдеггера, К. Юнга, Ж. Лакана, Е. Еріксона, Ж.-М. Бенуа), як і певне «позитивне переосмислення» радикальних ідей філософів-постмодерністів (Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Дельоза, Ж. Бодрійяра, М. Фуко, Ж. Дерріди, Р. Барта, Ф. Гваттарі та ін.) – критика «метафізики буття як присутності» або критика «картезіанського суб’єкта» самодостатнього в цілісності і безперервності свого «*cogito ergo sum*». Доречно зазначити, що «ідентичність» суттєвою науковою проблемою постає як «єдність самості». Самовизначення суб’єкта в різних соціальних контекстах концептуалізовано філософською думкою (Ю. Габермас, Н. Еліас, В. Хесле, Ф. Анкерсміт, Р. Брубейкер, У. Бек, П. Бергер, Е. Гідденс, Е. Балібар, З. Бауман, І. Валлерстайн, П. Бурдьє, Т. Лукман, М. Кастельс, Н. Паніна та ін.). Існує і думка, що проблема національної ідентичності знімається науковим і технічним прогресом.

Проблематика ідентичності в сучасному гуманітарному дискурсі, зокрема культурологічно-мистецтвознавчому, інтерпретується крізь призму цілого ряду



епістемологічних парадигм – примордіалізму, есенціалізму, конструктивізму та постмодернізму. Кожна з них пропонує власне розуміння природи ідентичності, механізмів її формування та функціонування, акцентуючи увагу або на історично усталених формах ідентичності, або на її сучасних проявах у динаміці культурних практик і символічних систем.

Одне з класичних означень ідентичності базується на понятті самототожності об'єкта, що відображає філософську традицію (передусім неklasичну), яка надає пріоритет категорії тотожності над розбіжністю. У цьому контексті ідентичність осмислюється як фіксована, позачасова сутність, що передбачає внутрішню стабільність і цілісність, виключаючи змінність як чинник розвитку. У культурологічно-мистецтвознавчих аналізах парадигма знаходить своє відображення в уявленнях про національну й етнічну ідентичність як про стабільну сукупність культурних, мовних, релігійних, територіальних та естетичних ознак, що утворюють унікальний культурний код спільноти (саме на такому розумінні будуються есенціалістські та примордіалістські концепції нації, які активно застосовуються в дослідженнях етнічної культури, національного мистецтва та культурної спадщини).

У межах есенціалістського підходу (в такій прикладній галузі, як етнополітологія) ідентичність трактується як незмінна та апіорна структура. Така позиція передбачає аналіз етнокультурних явищ – мови, релігії, традицій, історичних наративів – без урахування соціального конструювання, дискурсивних практик і контекстуальних змін, які впливають на формування ідентичностей у мистецтві та культурному просторі.

Водночас у філософській традиції існує альтернативне бачення ідентичності, що бере початок ще у вченні Геракліта, який розглядав буття як процес постійного становлення, а не статичну тотожність. У межах цієї парадигми ідентичність постає не як фіксована сутність, а як відкритий і динамічний процес, який зазнає змін унаслідок культурної комунікації, соціального досвіду й інтерпретаційної взаємодії.



Ідентичність у сучасних дослідженнях культурологічного характеру постає як контингентна й історично змінна конструкція, відкрита для майбутнього інтерпретування, що контрастує з поняттям «тотожності», закоріненим у минулому та пов'язаним із прагненням до стабільності й автентичності. У культурологічному й мистецтвознавчому дискурсі це означає переосмислення ідентичності як проблемної категорії, що формується в межах історично та соціокультурно зумовлених практик – через мистецтво, візуальні наративи, медіа-репрезентації та інші культурні коди.

У межах актуалізації сучасної гуманітарної парадигми, зокрема в контексті культурологічно-мистецтвознавчих розробок, ідентичність постає не як усталена даність, а як потенційний проєкт, конструйований у процесі інтерсуб'єктивної взаємодії. Людина, відповідно до постструктуралістських уявлень, не є завершеною цілісністю, а лише окресленою можливістю, яка втілюється через постійне самопредставлення в культурних дискурсах. Ідентичність, таким чином, функціонує як процесуальна структура – результат символічного моделювання «Я», що не прагне до остаточного означення, а навпаки, уникає фіксації через множинність соціокультурних контекстів.

Дане розуміння є епістемологічною основою конструктивістських підходів до осмислення національної та етнічної ідентичності, зокрема в культурологічному аналізі феномену нації. У цьому контексті поняття ідентичності набуває комунікативно-дискурсивного змісту, відображаючи динаміку соціального позиціонування індивіда в культурному полі. Вона постає як ціннісна характеристика, яка в умовах постмодерної множинності вимагає безперервної верифікації та переозначення.

Конструктивістський погляд на ідентичність як на чинник символічного впорядкування реальності представлений у працях П. Бергера і Т. Лукмана, зокрема у «Соціальному конструюванні реальності». Ще глибше значення надавав цьому поняттю Г. Гегель, який інтерпретував ідентичність як єдність через заперечення: держава як вища форма колективної ідентичності неминуче породжує свого антагоніста – іншого, ворожого, через якого вона афірмується.



Таким чином, війна у гегелівській філософії не лише інструмент історичного розвитку, а й механізм реконструювання національної ідентичності.

Сучасні дослідження ідентичності базуються і на міждисциплінарному підґрунті, що, своєю чергою, породжує феномен дискурсивного накопичення. Ідентичність у цьому сенсі є радше полем дослідницької полівалентності, аніж єдиним теоретичним конструктом. Е. Еріксон, якого вважають засновником наукового терміну «ідентичність», трактував її як динамічний психосоціальний процес; концепція базувалася, зокрема, на ідеях В. Джеймса, який описував «Я» як суб'єктивне відчуття тотожності та цілісності.

Наголошують на методологічних труднощах застосування поняття ідентичності Р. Брубейкер і Ф. Купер, які стверджують, що термін надто ускладнений надміром значень, відповідно, ускладненим його ефективним використанням в наукових дослідженнях. Пропонується заміна поняття «ідентичність» на більш операціоналізовані категорії – ідентифікація, соціальна орієнтація, групова пов'язаність. Попри скепсис, дослідницька цінність цього поняття не втрачає актуальності, особливо у сфері культурологічних та мистецтвознавчих аналізів, де виконує функцію інтерпретативного інструмента.

«Національна ідентичність – це синкретичний феномен, що містить у собі елементи і культурної ідентичності (що виникають унаслідок дії етнокультурних чинників, сформованих протягом тривалого часу: історична пам'ять, культура, мова, релігія), і громадянської (базується на домовленостях щодо норм соціально-політичного існування). За своїм змістом національно-культурна ідентичність є сферою ідей, цінностей і смислів культури, що сприймаються та артикулюються більшістю громадян країни» [1]. Іншими словами, національно-культурна ідентичність виступає простором символічної взаємодії, в якому формуються естетичні коди, художні наративи та візуальні репрезентації, що забезпечують культурну легітимність нації в сучасному глобалізованому світі.

Отже, консолідуючою засадою суспільства, у тому числі України, є національно-культурна ідентичність – ототожнення себе людиною з певною спільнотою, її історією та символами і цінностями, культурою та мистецтвом.



У сучасних наукових дискусіях, присвячених питанням національної ідентичності та культурної самосвідомості, українська національна ідея постає як інтегративна ідеологема, що виконує роль стрижневої конструкції національного самоусвідомлення. Її можна трактувати як концептуальний вектор, спрямований на досягнення цілісності в межах історико-культурного буття українського народу, в якому виразно артикулюються його героїчне минуле, ментальна самобутність та система цінностей. У цьому аспекті ідентичність української нації набуває значення цивілізаційного бренду та соціокультурної матриці, що забезпечує стабільність і водночас динаміку національного культурного поступу.

Нація усвідомлено формує репрезентативний комплекс символічних кодів, які функціонують як еталони ідентифікації – своєрідні «критерії істини», що водночас апелюють як до раціональної сфери, так і до емоційної. Прийняття національно-культурної ідентичності здійснюється не лише через раціональне осмислення, а й шляхом емоційного залучення, що відчутно актуалізується у сфері сценічного мистецтва.

У даному контексті сценічне мистецтво виступає як самостійна культурна система, що продукує власну «емоційну мову», яка є дієвим інструментом формування, трансляції та закріплення національно-культурної ідентичності. Його онтологічна структура репрезентує систему ціннісно-сміслових координат, що відтворюють типологію національного світовідчуття – від архетипових форм фольклорної свідомості до високих рефлексивних рівнів філософсько-художнього мислення [2; 3].

Україна, історично перебуваючи в зоні перетину численних культурно-цивілізаційних впливів, сьогодні демонструє тенденцію до досягнення національного консенсусу щодо стратегічного культурного вектора. Сучасна українська національно-культурна ідентичність прагне й інтеграції до глобального контексту, апелюючи до універсальних цінностей і поліетнічної палітри світової культури. Як зазначає Ж. Ле Гофф, етнічна ментальність



охоплює всі сфери життєдіяльності людини і є тією історично обумовленою спільністю, що пов'язує індивіда з культурним простором його часу [4].

В українському контексті сценічне мистецтво постає як репрезентант культурної пам'яті й ідентичності, опрацьовуючи глибинні архаїчні пласти – від календарно-обрядових практик до сучасних художніх форм. Воно трансформує традиційні елементи колективного несвідомого – міфологеми, ритуали, етнічні маркери – в художні наративи, здатні впливати на глядача на рівні національної емоційної ідентифікації. Сценічне мистецтво відтворює етнокультурну динаміку й проєктує майбутні моделі національного буття. Сценічні форми виступають активними агентами національної рефлексії, здатними мобілізувати громадянську свідомість і активізувати ідентифікаційні механізми. У сценічних формах вбачається «перша сигнальна система», тобто безпосереднє чуттєве сприйняття, яке є основою формування уявлень про «українське» не лише на рівні мислення, а й на рівні емоційного досвіду [5; 6].

Висновки.

Становлення української національної ідеї є динамічним процесом, який розвивається паралельно з формуванням державності. Сценічне мистецтво у своїй різноманітності форм виступає дієвим інструментом репрезентації національних традицій, менталітету та світогляду, закріплюючи у свідомості символи колективної пам'яті. Етнокультурний статус сценічного мистецтва як важливого драйвера національної ідеї акумулює в собі історико-культурні смисли, ментальні архетипи та духовно-філософські основи буття українського народу. Архетипічні глибини сценічного мистецтва тяжіють до опрацювання прадавніх культурних кодів – обрядово-календарної символіки, первісно-синкретичних артефактів та фольклорних структур – як культурних матриць ідентичності, що слугують маркерами духовного життя нації, втіленням цінностей, філософії та духовності українського етносу в його художньому самовираженні.

Сценічне мистецтво, будучи формою естетичного вираження і дієвим чинником культурної трансмісії, символічного моделювання національного



простору як візуально-комунікативний канал трансляції культурної пам'яті, є здатним ефективно формувати колективну ідентичність, виконувати функцію своєрідного «медіатора» між минулим і сучасністю, між архаїкою та постмодерністю, забезпечуючи трансляцію через художні практики національного світогляду. Ідентифікаційна потенція сценічного мистецтва полягає в здатності поєднувати духовні й естетичні коди, репрезентуючи українську культуру як відкриту до діалогу, проте глибоко вкорінену в автентичні смисли.

Сценічне мистецтво визначено в умовах сучасних цивілізаційних трансформацій дієвим інструментом репрезентації української національно-культурної ідентичності та формування цілісного національного наративу, закоріненого в історико-культурних традиціях, ментальних структурах і символічному коді українського народу. Обґрунтовано етномаркуючий потенціал сценічного мистецтва як форми духовної комунікації та носія архетипічного змісту.

У структурі культурного дискурсу ХХІ століття спостерігається виразна тенденція до розширення меж мистецького простору, що передбачає не лише переосмислення спадщини, а й активну участь у глобальному культурному обміні. У цьому сенсі сценічне мистецтво відіграє роль динамічного суб'єкта ідентифікаційного процесу, який діє в межах складної системи «творець – твір – суспільство». Через художнє осмислення дійсності воно пропонує нові концепти національного буття, формуючи культурно-світоглядні орієнтири, необхідні для збереження й розвитку української національної ідентичності в умовах глобалізованого світу.

Література:

1. Yavorska, H. (2005). *Dyskurs ta identychnist* [Discourse and identity]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vilson, E. (2004). *Ukrainci: nespodivana natsiia* [Ukrainians: An unexpected nation]. Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].



3. Poplavskyi, M., Humeniuk, T., Horban, Yu., Bondar, I., Furdychko, A. (2020). Arts and culture as parts of the civilizing processes at the turn of millennium : collective monograph. Lviv-Torun: Liha-Pres [in Ukrainian].
4. Le Hoff, Zh. (2007). Serednovichna uiava [Medieval imagination]. Lviv [in Ukrainian].
5. Melnychuk, Yu. (2022). Ukrainskyi teatr na shliakhu do vlasnoi identychnosti : istorychni peredumovy, vyklyky ta perspektyvy [Ukrainian Theater on the way to its own identity: historical preconditions, challenges and prospects]. *Ukrainska kultura : mynule, suchasne, shliakhy rozvytku (napriam kulturolohiia)*, (Vols. 38), (pp. 151–158) [in Ukrainian].
6. Nahorna, L. (2007). Viiny identychnosti – stsenarii i ryzyky [Identities wars are scripts and risks]. *Politychnyi menedzhment*. (Vols. 2 (23)), (pp. 47) [in Ukrainian].

Abstract. *The article reflects a culturalological and art studies of representations of national and cultural identity in the modern cultural space with an emphasis on the integrative, determining and identifying role of performing arts, capable of consolidating ethnocultural self-awareness in the context of geopolitical challenges and cultural mobilization.*

The purpose of the study is to interpret the national idea as a consolidating factor of spiritual unity in the context of civilizational shifts and to actualize the issues of Ukrainian identity in the projection of performing arts as an ethnocultural modus.

The methodological basis of the article is based on a synthesis of cultural and art history approaches with analytical tools that outline performing arts as both a form of aesthetic expression and an effective factor of cultural transmission capable of shaping collective identity.

Within the ethno-marking approach, performing arts are considered as a means of symbolic modeling of national space and as a visual-communicative channel for the transmission of cultural memory.

The scientific novelty of the study lies in clarifying the ethnocultural status of performing arts as an important driver of the national idea, which accumulates historical and cultural meanings, mental archetypes, and spiritual and philosophical foundations of the existence of the Ukrainian people.

It is outlined that the formation of the Ukrainian national idea is a dynamic process that develops in parallel with the formation of statehood. Performing arts in its variety of forms acts as an effective tool for representing national traditions, mentality and worldview, consolidating symbols of collective memory in consciousness.

The emphasis is on the archetypal depth of performing arts, which elaborates ancient cultural codes – ritual and calendrical symbolism, primitive syncretic artifacts and folklore structures – as cultural matrices of identity that serve as markers of the spiritual life of the nation, the embodiment of the values, philosophy and spirituality of the Ukrainian ethnic group in its artistic self-expression.

Performing arts have been identified in the context of modern civilizational transformations as an effective tool for representing Ukrainian national and cultural identity and forming a holistic national narrative rooted in historical and cultural traditions, mental structures, and the symbolic code of the Ukrainian people.



The ethno-marking potential of performing arts as a form of spiritual communication and a carrier of archetypal content is substantiated.

Keywords: culturalological and art studies; identity; representation of national-cultural identity; performing arts; national idea; ethno-cultural mode; archetypal depths; cultural memory.

Статтю надіслано: 20.06.2025 г.

© С. Шумакова, М. Островська, А. Лебедь, І. Сікалов